

Begriplighet på hög nivå – regeringen främjar klarspråk

Mitt i det svenska lagstiftningsmaskineriet arbetar en grupp språkexperter med att hjälpa jurister och andra experter att skriva klara och begripliga texter. Lagar och förordningar, propositioner och betänkanden måste vara begripliga och mottagaranpassade, eftersom de påverkar beslutsfattandet på alla nivåer i samhället. En demokrati måste värna om öppenhet och klarhet och garantera att myndigheterna uttrycker sig så att medborgarna förstår.

I Justitiedepartementet finns också en särskild EU-språkvård med uppgift att verka för ökad språklig och redaktionell kvalitet i EU-lagstiftningen.

Den svenska modellen för begripliga lagtexter

Sverige har kommit långt i arbetet med att modernisera och förenkla det offentliga språket. Här har vi börjat uppifrån, i lagar och förordningar.

Allt började 1965 när ett statsråd i Statsrådsberedningen började rätta lagförslagen. Statsrådets uppgift var att granska den slutliga versionen av propositionerna ur konstitutionell synvinkel, men han upptäckte då också rent språkliga brister. Tanken på klarspråk hade väckts. Insikten om att språket i lagar i hög grad styr språkbruket i andra texter i förvaltningen gjorde att regeringen lät utfärda riktlinjer om att lagspråket skulle närmas till allmänspråket.

Klarspråksarbetet har sedan dess styrts från Statsrådsberedningen. Rättschefen där ansvarar för "hög kvalitet i lagstiftning och förvaltning" och för att "språket i författningar och andra beslut blir så enkelt och klart som möjligt" – 26 § i förordningen (1996:1515) med instruktion för Regeringskansliet.

Språkexperter i nära samarbete med jurister

Numera utförs granskningsarbetet i nära samarbete mellan språkexperter och jurister vid granskningsenheten i Justitiedepartementet. Enheten har en central roll i departementens lagstiftningsarbete. Inga lagar, propositioner, förordningar eller kommittédirektiv får tryckas utan enhetens godkännande.

Beatrice Ask

Justitieminister

"Lagar ska skrivas på ett sådant sätt att svåra saker blir begripliga. Det ska vara lätt att göra rätt."

Arbetsmetoder

Den slutliga granskningen är viktig för att kontrollera texternas kvalitet. Men enbart granskning räcker inte för att lagarna ska bli klara och lätta att läsa och förstå. På detta sena stadium i lagstiftningsprocessen kan bara mindre språkliga justeringar göras. Därför har även andra metoder utvecklats. Granskningsenheten

- erbjuder kurser för skribenterna i Regeringskansliet
- skriver handböcker, riktlinjer, språkspalter och andra artiklar om klarspråk
- ger råd på telefon, e-post och på webben
- deltar i kommittéer som tillsatts av regeringen för att arbeta om eller förnya viss lagstiftning.

Det förebyggande arbetet gör att språkexperterna kan utveckla nya strategier för att göra lagar och andra viktiga texter mer läsbara.

Hur utformas en modern svensk lag?

Lagar och andra författningar bör naturligtvis uppfylla samma krav på läsbarhet som ställs på andra typer av texter: de ska vara överskådliga, lätta att hitta i, ha en ändamålsenlig disposition, och de ska skrivas på ett klart och begripligt språk.

Överblick är viktigt

En modern lag brukar därför inledas med en "innehållsdeklaration", som ger läsaren överblick över innehållet i hela lagen. Lagen delas i regel in i kapitel med kapitelrubriker, och i varje kapitel hjälper informativa underrubriker till att leda läsaren genom texten. Förutom i det inledande kapitlet kan det även i de efterföljande kapitlen finnas en inledning som sammanfattar innehållet enligt principen "helheten först – detaljerna sedan".

Alla dokument granskas av språkexperter och jurister i nära samarbete.

Varje paragraf bör innehålla högst tre stycken. Varje stycke bör endast innehålla en tankegång. Det ska också finnas en tydlig koppling mellan styckena, såväl innehållsligt som språkligt. Om det är nödvändigt att använda hänvisningar till en bestämmelse, ska dessa formuleras på ett sådant sätt att läsaren får en klar bild av vad bestämmelsen handlar om.

Klart och enkelt språk

Meningsbyggnaden ska vara enkel och meningens subjekt, verb och objekt ska placeras så nära varandra som möjligt. Punktlistor är praktiska, till exempel när olika villkor räknas upp. Passiva verbformer används bara om man inte vet vem som ska utföra handlingen eller om detta är oviktigt i sammanhanget.

Föråldrade och vilseledande ord och uttryck används inte. Svarta listan, som ger exempel på ord och fraser som kan ersättas i författningsspråket, hjälper skribenterna att hitta motsvarigheter till svårbegripliga uttryck.

Lämpliga termer

Det är viktigt att finna lämpliga termer inom departementens olika fackområden. En term bör vara lätt att använda och möjlig att begripa även för den som inte har expertkunskaper på området. Ofta är det nödvändigt att ge en allmänspråklig förklaring till en fackterm. Ibland är det lämpligt att samla alla termer i en lagtext under rubriken Definitioner.

Antal regeringsförslag som granskades av jurister och språkexperter under 2008

Lagrådsremisser 119

Propositioner och skrivelser 212

Lagar och förordningar 1433

Kommittédirektiv 158

Nya modeller för beslut, propositioner och rapporter

Att förändra ineffektiva skrivvanor och föråldrade textmönster är centralt i språkvårdsarbetet. Under åren har språkexperterna utvecklat nya textmönster för till exempel regeringsbeslut, propositioner och rapporter.

Det viktiga först

I stället för att berätta ärendets gång i kronologisk ordning, inriktar sig skribenterna nu på resultatet, dvs. regeringens eller kommitténs förslag eller beslut. De måste också ange skälen för resultatet på ett pedagogiskt och övertygande sätt. Sammanfattningar och informativa rubriker används för att vägleda läsaren genom texten. Rubrikerna hjälper också läsarna att få överblick över innehållet och att hitta specifik information i texten.

Föregå med gott exempel

Utformningen av nya textmönster har gett goda resultat i Regeringskansliet. Textmönstren har även spritt

sig utanför departementen. Om regeringen föregår med gott exempel, följer andra efter. Ett exempel på det är att riksdagen införde en modell för sina betänkanden i enlighet med modellen för propositioner.

Förändra skrivvanor – lönsam investering på sikt

Att förändra skrivvanor tar tid och kostar pengar. Skribenterna måste övertygas om att det är värt att skriva på ett nytt sätt och att det är tillåtet. Högsta ledningen måste självfallet stå bakom de nya skrivsätten, och den måste se till att förebilder och rekommendationer lanseras på ett genomtänkt sätt. Uppföljning, utvärdering och vidareutveckling är också viktiga komponenter i förändringsarbetet. Men allt detta lönsar sig på sikt.

Språksituationen i Sverige

Språksituationen i Sverige har förändrats de senaste årtiondena. I dag talas mer än 150 språk här. Över en miljon personer har utländsk bakgrund och många av dem har svenska som andraspråk. På många samhällsområden används engelska alltmer. År 2000 fick fem språk ställning som nationella minoritetsspråk: finska, jiddish, meänkieli, romani chib och samiska. För att räknas som nationellt minoritetsspråk ska språket ha talats i Sverige i minst tre generationer i sträck.

Den 1 juli 2009 trädde språklagen i kraft. Lagen befäster svenskan som huvudspråk och innebär ett starkare skydd för de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket.

Språklagen säger att

- svenska är huvudspråk i Sverige och därmed samhällets gemensamma språk som alla som är bosatta i Sverige ska ha tillgång till och som ska kunna användas inom alla samhällsområden
- det allmänna har ett särskilt ansvar för att svenskan används och utvecklas
- det allmänna ska skydda och främja de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket
- språket i offentlig verksamhet ska vara värdat, enkelt och begripligt.

Nära samarbete mellan språkvårdsorganisationer i Sverige

Flera organisationer och institutioner är aktiva i språkvårdsarbetet inom sina områden. Språkvårdsgruppen är ett nätverk där alla träffas regelbundet för att diskutera språkfrågor och tillhandahålla rekommendationer. I nätverket ingår bland annat följande.

Regeringskansliets språkexperter ger språkhjälp åt anställda inom departementen och arbetar för klarspråk i Europeiska unionens institutioner.

www.regeringen.se/klarsprak

Språkrådet är en avdelning inom myndigheten Institutet för språk och folkminnen sedan 2006. Rådets uppdrag är bland annat att samla kunskap om alla språk i Sverige och följa användningen av dem. Rådet har också ansvar för att följa och utvärdera klarspraksarbetet hos svenska myndigheter.

www.sprakradet.se

Mediespråksgruppen består av representanter för press, radio och tv och ger rekommendationer i aktuella språkfrågor till medierna.

www.tt.se/ttsprak

SIS Swedish Standards Institute är centrum för standardisering i Sverige.

www.sis.se

Svenska Akademien har till uppgift att främja svenska språket och litteraturen.

www.svenskaakademien.se

Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland är ett statligt institut för språkforskning och en språkmyndighet.

www.kotus.fi/svenska

Terminologicentrum TNC ansvarar för terminologifrågor.

www.tnc.se

Bengt-Åke Nilsson
Fd. regeringsråd

"Språket förändras. Kontinuerligt språkvårdsarbete

behövs för att främja en positiv språkutveckling. Därför är det så viktigt att regeringen och myndigheterna i sitt klarspraksarbete strävar efter att väcka intresse för språkvård och att visa goda exempel."

Sten Andersson
Hovrättspresident
i Hovrätten för
Nedre Norrland

"I ett öppet och demokratiskt samhälle är det

viktigt att språket i lagar och andra offentliga handlingar är klart och begripligt. Sverige har kommit långt i det avseendet tack vare ett systematiskt och målinriktat arbete genom åren."

Eva Nordqvist
Chefsjurist hos
Försäkringskassan

"Klarspråk är lika viktigt i arbetet på myndigheterna som

det är i kontakt med allmänheten. Utan klarspråk är det stor risk för missförstånd mellan experter från olika kompetensområden. Om vi klarar att använda klarspråk inom myndigheterna kommer det att bli naturligt att göra det också i våra kontakter med allmänheten."

En etablerad EU-språkvård

Hur kan Sverige bidra till klarare och enklare EU-texter? Hur kan vi se till att terminologin är korrekt? Frågorna ligger till grund för den EU-språkvård som är organiserad inom Justitiedepartementets granskningsenhet. Den främsta kanalen för arbetet är EU-språkvårdens webbsidor: www.regeringen.se/klarsprak

Enhetliga riktlinjer och rekommendationer

På webben finns riktlinjer och rekommendationer för EU-texter. Exempelvis checklistor för hur man lämnar synpunkter på översättningar av framför allt utkast till EU-rättsakter när de befinner sig i kommissionen, rådet eller parlamentet. Och för hur man begär rättelser i redan antagna rättsakter. Där finns också institutionernas eget avtal om gemenskapslagstiftningens redaktionella kvalitet och en handledning för hur rättsakter bör utformas. För dem som deltar i EU-arbetsgrupper där rättsakterna utformas och diskuteras kan det vara bra att veta att institutionerna faktiskt har kommit överens om att

- rättsakter ska vara klart, enkelt och exakt formulerade
- hänsyn ska tas till de personer som rättsakterna kommer att gälla och till dem som har till uppgift att genomföra rättsakterna
- rättsakter ska vara kortfattade, och innehållet ska vara så enhetligt som möjligt
- alltför långa artiklar och meningar, onödigt komplicerade formuleringar och överdrivet bruk av förkortningar bör undvikas.

Med andra ord – EU-lagstiftningen ska vara målgruppsanpassad och klart och enkelt utformad!

Kontakt nät underlättar

Ett brett kontaktnät har skapats inom EU-språkvården. Ett fyrtiotal myndigheter och alla departement har utsett var sin eller flera kontaktpersoner i EU-språkliga frågor. Dessa personer är ingången till experterna på myndigheten eller departementet. De förmedlar aktuell information från EU-språkvården till experterna och hjälper översättarna i institutionerna att snabbt få tag på rätt expert i till exempel termfrågor. EU-språkvården har i sin tur nära samarbete med de olika översättningsavdelningarna och juristlingvisterna i Bryssel och Luxemburg och med språkvårdsorganen i Sverige. Genom ett smidigt samarbete kan vi få till stånd till exempel enhetliga rekommendationer i skrivregel- och termfrågor.

Politisk påverkan

Klara och enkla regler är en prioriterad fråga för Sverige. Det är en del av EU-språkvårdens arbete att bevaka och påverka den frågan. En hel del arbete för regelförenkling pågår nu inom EU. I kommissionens handlingsplan för en bättre och enklare lagstiftning från juni 2002 finns en rad förslag om hur kvaliteten kan förbättras, till exempel genom konsekvensanalyser och utökad remissförfarande. Förslagen finns manifesterade i ett nytt interinstitutionellt avtal. I samband med förhandlingarna om avtalet har Sverige betonat kravet på lagstiftningens språkliga och redaktionella klarhet. Även i konvetsarbetet föreslog Sverige ett tillägg i det nya konstitutionella fördraget om just detta, dessvärre utan framgång i de slutgiltiga förhandlingarna. Men klarspråkstänkandet håller på att slå rot i EU och fortsatt påverkan behövs.

Internationellt klarspråksarbete

Många grupper och organisationer världen över arbetar målmedvetet för att förbättra och förenkla administrativa och juridiska texter.

Clarity är en världsomspännande organisation för jurister och andra intresserade. Målet är att göra det juridiska språket bättre och begripligare.

Fight the Fog är en kampanj som drivs av de engelska översättarna i Europeiska kommissionen. Man uppmanar både översättare och författare i EU:s institutioner att göra sig av med EU-jargongen.

I Storbritannien finns *Plain English Commission* och *Plain English Campaign*, som båda är privata språkkonsultföretag. Plain English Commission har på eget bevåg skrivit om en engelsk lag (Lucid Law), ett EG-direktiv (Clarifying Euro-law) och en EG-förordning (Clarify-

ing EC Regulation) för att visa hur lagtexter kan bli överskådligare och lättare att läsa. Rapporterna med omskrivningar finns på företagets webbplats.

I USA har man länge arbetat för klarspråk, även på departements- och myndighetsnivå. På webbplatsen för det amerikanska myndighetsnätverket finns mycket matnyttig information. I nätverket *Plain*, baserat i Kanada, ingår en rad organisationer och språkkonsulter från hela världen. Nätverket anordnar internationella konferenser.

Hösten 2004 lanserades ett klarspråksprojekt av den mexikanska regeringen, *Lenguaje ciudadano*. Målet är texter som medborgarna förstår.

I Frankrike har det på senare år tagits ambitiösa initiativ till att modernisera förvaltningen och förenkla det administrativa språket.

Klarspråk på nätet

EU-språkvården och språkexperterna
www.regeringen.se/klarsprak

Clarity
www.clarity-international.net

Fight the Fog
http://ec.europa.eu/translation/writing/clear_writing/fight_the_fog_en.pdf

Plain Language Action & Information Network
www.plainlanguage.gov

Plain Language Association International
www.plainlanguagenetwork.org

Lenguaje ciudadano
www.lenguajeciudadano.gob.mx/

Simplification du langage administratif
www.thematiques.modernisation.gouv.fr/axes/354_16.html

Språkvårdsportalen
www.svenskaspraket.nu

Föreningen Examinerade språkkonsulter i svenska
www.sprakkonsult.org

REGERINGSKANSLIET

Justitiedepartementet

www.regeringen.se

103 33 STOCKHOLM